

komen we tegenstrijdigheden tegen: Zwangerschap ten gevolge van nachtvrijen zou geen probleem zijn geweest en tot een bruiloft hebben geleid. Even verderop heet het dat de maagdelijkheid van het meisje een voorwaarde voor het huwelijk was.

Vreemde of onjuiste uitspraken treffen we meer dan eens aan. Wat betekent dit bijvoorbeeld: 'De mens wordt rationeel opgevoed en ingebed, terwijl hij/zij voor meer dan 50% irrationeel is' (13). Graag had ik hier het exacte percentage vernomen. Foutief is de stelling dat de organisatie van de prostitutie in preïndustrieel West-Europa in handen van vrouwen was (42). In de Mediterrane landen begon de verschuiving naar controle door mannen al in de vijftiende eeuw. Soms vernemen we een ouderwetse sociologische gemeenplaats: 'De kerk behoort met haar opvattingen en dogma's tot het agrarisch-ambachtelijke cultuurpatroon. Zij sluit niet voldoende aan op de moderne tijd' (237). Dat zij hun katholieke broodheren naar de mond praten kan de auteurs in ieder geval niet worden verweten. Maar hoe zien ze een en ander in bijvoorbeeld het huidige Polen? Of heerst het genoemde cultuurpatroon daar nog? En hoe verhoudt deze mening zich tot de stelling dat we op het economische vlak thans 'weer terug bij de 19e eeuw van Adam Smith' zijn (11)?

Op het theoretische niveau, tenslotte, zijn eveneens zwakheden aan te wijzen. Ronduit verbijsterend is het dat de mythische indeling van samenlevingen in de typen van *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* hier nog als een bruikbare wetenschappelijke categorisering wordt opgevoerd. Voorts spreken de auteurs steeds van abstracties als 'de mens', ook daar waar het evident om verschillende gedragingen bij onderscheiden groepen gaat. Los van deze mens staat een 'hem omringende samenleving als overkoepelend geheel' (2). Het verbaast derhalve niet dat de auteurs zelden concrete personen ten tonele voeren. Het woord 'men' is alomtegenwoordig: op pagina 20 liefst 14 maal. Soms worden de auteurs opeens weer wel persoonlijk, wanneer ze bijvoorbeeld betogen dat de huidige samenleving evenveel geweld zou kennen als eerdere: 'Vroeger doodde men met een speer of piek, nu doen *we* dat met de atoombom. *Wij* zijn zelfs dus nog agressiever' (12). Spreek voor uzelf; ik was nog niet geboren toen Amerikaanse piloten die twee bommen wierpen!

Kortom, het werk is onrijp. Blijkens het voorwoord is de tekst ontstaan als syllabus en als zodanig moge hij geschikt zijn om studenten te introduceren in een veelheid aan problematieken. De omwerking tot een boek is weinig geslaagd. Daarin had meer tijd en zorg gestoken moeten worden.

P. C. Spierenburg

A. M. J. A. Berkvens, e. a., ed., *Ten werentliken rechte. Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis* (Maastricht: Werkgroep Limburgse rechtsgeschiedenis, 1990, 178 blz., ISBN 90 90037314).

In 1980 werd te Maastricht de Werkgroep Limburgse rechtsgeschiedenis opgericht op initiatief van O. Moorman van Kappen, die tien jaar voorzitter van het gezelschap bleef. Het gezelschap presenteert bij gelegenheid van zijn tweede lustrum deze bundel van tien opstellen, die worden voorafgegaan door een niet van humor verstoken, gedetailleerd verslag betreffende oprichting, samenstelling en werkwijze, een getuigenis tevens van vrouwen in de toekomst van het gezelschap, geschreven door de aftredende voorzitter. Deze gaf in *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*, CXXV (1989) 100-125, een overzicht betreffende de beoefening van de rechtsgeschiedenis in Limburg sedert de oprichting van de Société in 1863. Naar dit overzicht zij verwezen zowel ter oriëntatie alsook als men antwoord wil op de

vraag of er sprake kan zijn van *Limburgse* rechtsgeschiedenis. Of men na tien jaren als werkgroep zo ver kan zijn, zoals Moorman van Kappen zich in het aangehaalde overzicht afvraagt, dat men de Limburgse rechtshistorie naar een nationaal en vakwetenschappelijk niveau kan opstoten, moet, als men van deze bundel kennis genomen heeft, bevestigend beantwoord worden.

Aan Maastricht zijn drie studies gewijd; de Landen van Overmaze en de stadsgeschiedenis van zowel Venlo als Roermond komen aan de orde. Op Gelres geschiedenis wordt de aandacht gevestigd in een bijdrage over een hertogelijk conflict met een ambtman in 1426; in een andere wordt de verovering van Gelre in 1543 in een nieuw perspectief geplaatst. Daarna volgt een artikel over het Oostenrijks Hof van Gelre te Roermond en een bijdrage over het keuren van zilver besluit de bundel.

P. Dingemans stelt het breken van zegels aan de orde als middel ter voorkoming van misbruik, naar aanleiding van het geschonden zegel van Robijn van Millen, deken van het kapittel van Sint Servaas, overleden in 1315. Aangezien het randschrift diens functie aangeeft, ligt de conclusie voor de hand dat, om misbruik te voorkomen, dit breken volgens gewoonte is geschied. Th. van Rensch reconstrueert de gang van zaken bij de eerste druk van het *recueil* der raadsrecessen van Maastricht, door L. Crahay 'Coutumes de la ville de Maestricht' genoemd, dat op 27 juli 1665 op de pui van het stadhuis werd bekend gemaakt. De auteur licht de totstandkoming der recessen toe en het functioneren van de tweeherigheid der stad.

De huidige voorzitter van de werkgroep, A. F. Gehlen, vestigt de aandacht op een proces inzake trouwbeloften, aanhangig gemaakt door de Deventer advocaat Ten Oever namens zijn dochter tegen de wat snel in liefde ontbrand zijnde Maastrichtse burgemeester L. Rieraad. Een hoger beroep op de staten-generaal door de eiser werd afgewezen en illustreert aldus een facet van stedelijke autonomie, te meer omdat dit proces voor de staten-generaal aanleiding was te bepalen dat zelfs het aanvechten van een wijsdom der Maastrichtse commissarissen-deciseurs beboet zal worden. Een mooi vertoog, waarin slechts hier en daar de juridische terminologie verduidelijking mist.

J. van Hall levert een uitgebreide studie naar aanleiding van het rapport van de advocaat-fiscaal der staten-generaal, J. F. van Steelant uit 1772, bestaande uit 105 folio's recto en verso, vermeerderd met een generaal rapport van 22 folio's, betreffende de rechtspraak in de Landen van Overmaze. Het is een onthutsende kijk op de verwording van de rechtspraak tijdens het *ancien régime*, waarvan de overheid, blijkens de opdracht aan Van Steelant minstens een vermoeden had. Van Hall brengt in de eerste voetnoot een indirecte hulde aan wie door Moorman van Kappen in zijn hierboven vermeld overzicht de pionier van de beoefening van de Limburgse rechtsgeschiedenis genoemd werd, K. J. Th. Janssen de Limpens, in wiens nagelaten en naar hem genoemde collectie in het Rijksarchief Limburg Van Hall de verwijzing naar deze manuscripten vond.

G. H. A. Venner mag de deskundige genoemd worden als het gaat om de rechtshistorie van de stad Roermond. Haar befaamde *jura et privilegia* onderwerpt hij aan een nauwkeurig onderzoek en dat levert voldoende aanwijzingen op om alleszins aanvaardbare hypothesen te formuleren met betrekking tot het ontbreken van afschriften van dertiende-eeuwse privileges in de genoemde Roermondse verzameling.

F. J. Hermans opponeert in zijn artikel tegen de twee-kernentheorie en vooral tegen de opvatting dat er in Venlo ooit twee schepenbanken zouden hebben bestaan, voorafgaande aan de verheffing 'van den dorp van Venle' tot stad in 1343, zeker wat het tweede punt betreft met overtuigende redenen. A. Berkvens schreef een instructief artikel over de consultatie van het

Oostenrijks Hof van Gelre te Roermond bij het tot stand komen van algemene wetgeving, die sedert de regering van Maria Theresia en daarna nog sterker toenam. Van Pethegem toont in zijn studie aan hoe 'Limburg' diende als militair uitgangspunt voor de verovering van Gelre, en hoe vanuit Maastricht dit project bestuurlijk begeleid werd. J. Kuys illustreert met een beschrijving van een conflict tussen hertog Arnold van Gelre en zijn ambtman van Kriekenbeek dat niet zozeer de hertogelijke beslissing als wel arbitrage de mogelijkheid bood uit het conflict te raken.

De studie van W. Keyser-Schuurmans vestigt indirect de aandacht op de politieke versplintering in het gebied van de huidige provincie Limburg tijdens het *ancien régime*. Het mag dan zo zijn dat de bevolking daar in het algemeen niet dagelijks onder leed, op handel en nijverheid heeft deze constellatie remmend gewerkt. Dat daardoor zich de noodzaak deed gevoelen van aanpassing aan wat men het buitenland mag noemen, wordt met deze studie voorbeeldig geïllustreerd. Ten einde haar onderzaten-zilvermeden een gunstiger handelspositie te verschaffen werd de norm met betrekking tot het zilveragehalte op last van Maria-Theresia aangepast.

'Ten wereltliken rechte', zo moet men vaststellen, is een zeer gevarieerde bundel en juist die variatie wekt het verlangen naar meer onderling samenhangende en niet door toevallig onderzoek bepaalde onderwerpen. Mocht men op de door wijlen Janssen de Limpens ingeslagen weg doorgaan, dan mag er in de toekomst ook een bronnenpublicatie van de werkgroep verwacht worden.

C. A. A. Linssen

E. Jans, *Burgerhuizen tussen IJssel en Eems 1400-1850* (Zutphen: Walburg Pers, 1989, 210 blz., f39,50, ISBN 90 6011 650 X).

Het onderzoek naar de geschiedenis van het woonhuis was heel lang in hoofdzaak geveltoerisme. Het onderzoek beperkte zich veelal tot de uiterlijke verschijningsvorm van het huis. Sinds enkele decennia wordt ook in Nederland dit onderwerp vanuit een breder gezichtspunt benaderd. Er is aandacht besteed aan de ruimtelijke ontwikkeling, aan het constructieve aspect en aan het gebruik van de huizen. Zeer veel blijft echter nog te doen. Het meeste onderzoek is tot dusverre over woonhuisbouw in het westen van Nederland gedaan. Des te verheugender is het wanneer een poging wordt gedaan de ontwikkelingen in oostelijk Nederland te beschrijven. Het hier besproken boek van Everhard Jans, waarin dit wordt beproefd, is een bewerking van diens in 1984 verdedigde Munsterse dissertatie *Bürgerhausformen zwischen IJssel und Ems 1400-1850*. Het is jammer dat in deze zeer verzorgde uitgave het notenapparaat achterwege is gelaten, al wordt dit door de zeer uitvoerige literatuurlijst gedeeltelijk gecompenseerd.

De auteur wil zich beperken tot plaatsen met stadsrechten in het Oostnederlandse gebied, met inbegrip van het Duitse grensgebied. In chronologisch opzicht begint hij bij de oudste bekende huizen en hij eindigt in 1850. De keuze van dit laatste jaar had ik graag verklaard gezien. Het boek bestaat uit twee gedeelten, het eerste behandelt in 10 hoofdstukken een aantal algemene aspecten van de ontwikkeling, het tweede gedeelte wordt gevormd door een catalogus van 39 huizen. Een conclusie sluit het geheel af. Het blijft helaas onduidelijk welke criteria voor de opname in de catalogus zijn gehanteerd. In elk geval bevat dit gedeelte veel wetenswaardigs over de behandelde panden, met nuttige plattegronden en doorsneden, al was het kennelijk niet mogelijk om van alle huizen dergelijke gegevens op te nemen. De vrij talrijke gevel-proportieschema's kan ik niet altijd even overtuigend vinden.

Het eerste gedeelte behandelt na enige inleidende hoofdstukken over themabegrenzing,